

TEKERLEMELERİN ÇEVİRİSİ

Dursun Zengin

Özet

Bu çalışmanın konusunu, masallarımızda yer alan tekerlemelerimizin Almancaya çevirilerindeki sorunları oluşturmaktadır. Bu bağlamda, dilimizin ve kültürümüzün zengin bir göstergesi niteliğinde olan tekerlemelerimizin Almancaya nasıl çevrildikleri, çeviri güçlüğü yaratıp yaratmadıkları, neden çevril(e)medikleri ve çeviride eşdeğerliğin nasıl sağlandığı gibi konular irdelenmektedir.

***Anahtar sözcükler:** Tekerleme, masal, çeviri, ses bilimsel, anlam bilimsel.*

DIE ÜBERSETZUNG DER FORMELHAFTEN WENDUNGEN

Kurze Zusammenfassung

Den Untersuchungsgegenstand dieser Studie bilden die Übersetzungsprobleme der formelhaften Wendungen der türkischen Märchen. Auf diese Weise werden die Themen wie die formelhaften Wendungen, die ein Zeichen des Reichtums und der Vielfältigkeit unserer Sprache und Kultur darstellen, übersetzt worden sind, ob sie Übersetzungsschwierigkeiten bereiten, warum sie nicht übersetzt werden (können) und wie die Äquivalenz geschaffen wird, näher erörtert.

***Schlüsselwörter:** formelhafte Wendungen, Märchen, Übersetzung, phonologisch, semantisch.*

Tekerleme, '1. Tekerlemek işi. 2. Çoğunlukla basmakalıp söz. 3. *ed.* Çoğunlukla masalların başında bulunan kafiyeli giriş sözleri. 4. Birbiriyle uyumlu hazır söz kalıbı. 5. *ed.* Saz şairleri arasında yapılan deyiş yarışı. 6. *tiy.* Orta oyununda, özellikle Kavuklu'nun kullandığı sözler.' (Türkçe Sözlük 1998: 2171) biçiminde tanımlanmaktadır.

Masallarımızda sıkça rastlanan ve asıl masal ile içerik yönünden bir ilgisi olmayan masal tekerlemesi, masalın başında, ortasında uygun bir yerde ve sonunda söylenen, yerine göre çok kısa ya da uzunca, kalıplaşmış birtakım sözler biçiminde karşımıza çıkar.

Tekerlemelerde anlamdan çok, kelime oyunları, ahenk, ses uyumu, uyak, sözcük tekrarı ve şiirsellik ön plândadır. Bu nedenle anlamsal açıdan birbiriyle hiçbir ilgisi olmayan sözcükler rasgele ve alışılmamış bağdaştırmalarla bir araya gelerek, birbirini izleyen anlamsız, zincirleme bir yapı oluşur. Bazen normal düzyazı, bazen şiirsel bir anlatımın söz konusu olduğu ve hatta yer yer şiirlerin araya serpiştirildiği nesir biçiminde, bazen de dizelerle tamamen şiirsel özellikleri içeren nazım biçiminde karşımıza çıkar. Dolayısıyla tekerlemeler anlamsal açıdan kendi içinde de bir sıra izlemez. Anlatıcının hayal gücüyle oluşan, belli bir kalıplaşmanın gözlemlendiği bu yapılarda, anlatılan şeylerin çoğu kez gerçek dünyadakilerle benzerliği ve ilgisi yoktur. Gerçek dünyada olup bitenler çarpıtılarak, akıl dışı, karışık, şaşırtıcı, alışılmadık, beklenmedik ve absürd bir biçimde yansıtılır.

Masalın başında yer alan başlangıç ya da giriş tekerlemeleri, masalcının ve dinleyicinin isteklerine ya da masalcının ustalığına göre uzun veya kısa şekilleriyle masal başlamadan söylenir. Gerçek yaşamımızın ölçülerine sığmayan bu tekerlemeler, anlatıma ayrı bir tat vermek ve masal dünyasına ayak basacak dinleyiciyi gerçeküstü ve gerçek dışı masal havasına alıştırmayı amaçlar. Masalcı tekerlemeyle, bir taraftan masalı betimlemeye çalışıp onun niteliğini ve amacını belirtirken, bir taraftan da bunun bir şaka, oyun ve yalan olduğunu belli eder. Tekerlemenin asıl güzelliği ve işlevi de birbiriyle ilgisi olmayan kelimelerin bir araya getirilişindeki ustalaktır.

Dinleyiciyi olağanüstü bir dünyaya hazırlayan giriş tekerlemeleri dışında, masalın ortasında, anlatıcının dinleyici üzerinde etkisini arttıran, atmosferi canlı tutmaya çalışan ve bölümler arasındaki yer ve zaman boşluklarını birbirine bağlayan ara tekerlemeleri ile masalın sonunda bitişi gerçekleştiren tekerlemeler¹ söz konusudur.

---

¹ Tekerlemeler konusunda geniş bilgi için bkz. Boratav, P. N.: Masal tekerlemelerinin çeşitleri ve anlamları: Folklor ve Edebiyat 2. İstanbul 1982. 280-287; Akidil, İnci: Formelhafte Wendungen indeutschen und türkischen Volksmärchen. Marburg 1968. 18-95; Sakaoğlu, Saim. Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil. Atatürk Üniv. Yay. Ankara 1973. 309-332.

Masallarımızda yer alan tekerlemeler aynı zamanda eski ve köklü sözlü anlatım geleneğimize dayanır ve onun bir göstergesi niteliğindedir. Bu nedenle dilimize ve kültürümüze özgü bir zenginliktir.

Bu makalede, 1967 yılında Köln’de Otto Spies tarafından ‘*Türkische Märchen*’ başlığı ile Almancaya çevrilen Türk masallarındaki tekerlemeler incelenerek bunların Almancaya nasıl çevrildikleri, çevirilerde güçlüklerin ortaya çıkıp çıkmadığı ve erek dil konumundaki Almancada eşdeğerinin nasıl sağlandığı gösterilmeye çalışılmaktadır.

Çeviride eşdeğerlik

Bir çeviri işleminde en önemli konuların başında *eşdeğerlik* gelir. Çeviribilim ve karşılaştırmalı dilbilimi alanında kullanılan eşdeğerlik (Alm. Äquivalenz) kavramı bu iki alanda farklı şekilde kullanılmıştır. Ne yazık ki her iki alan tarafından bu kavrama ilişkin yeterli bir açıklık getirilmemiş ve konu ile ilgili kurallar tam olarak saptanamamıştır. Dolayısıyla eşdeğerlik kavramı, değişik alanlarla ilgili, çok boyutlu bir işlem olarak karşımıza çıkar. Kuramcılarının her biri eşdeğerlik kavramını farklı biçimlerde tanımlamaktadır. (Koller 1987:108-114, 186)

Wills, eşdeğerlik kavramını, kaynak dil metninin içerik ve üslûp özelliklerinin erek dil metninde tam olarak yansıtılması biçiminde tanımlar. (Wills 1977: 72)

Koller ise, eşdeğerliği biçimsel ve dinamik eşdeğerlik (Alm. formale und dynamische Äquivalenz) şeklinde iki gruba ayırmaktadır. (Koller 1987:85-86) Biçimsel eşdeğerlik, kaynak dildeki bildirinin erek dildeki denkliğinin içerik ve biçim bakımından incelenmesinden oluşur. Burada bire bir çeviri ilkesi söz konusudur. Dinamik eşdeğerlik ise, kaynak dil metninin erek dile doğal bir şekilde aktarılmasıdır. Yani eşdeğer etki ilkesini de gerçekleştirerek, erek dil okurunun kültürüne uygun ve hiçbir yoruma gerek duymadan onu anlayacağı şekilde aktarılmasıdır.

Bu kavram Türkçede ‘eşdeğer olma durumu, muadelet’ (Türkçe Sözlük 1998: 733) olarak tanımlanan eşdeğerlik kavramıyla çeviride, kaynak ve erek dil arasındaki ilişki yani yeterli bir denklik anlaşılır. Çeviri işlemi sırasında kaynak ve erek dil arasında her düzlemde bir denkliğin kurulması gerekmektedir.

Eşdeğerlik kavramı konusunda önemli kavramlardan biri de kullanımsal eşdeğerliktir. Kullanımsal eşdeğerlikte, kaynak metindeki dil öğeleri ile erek dil alıcısının kültürel etki ile kullandığı dil öğeleri arasında bir denklik aranır. Çeviride salt dil öğeleri değil, aynı zamanda kültürel unsurlar da çok önemlidir. Dil ve kültür unsurlarıyla erek dile aktarılan kaynak metnin, erek dil alıcısı tarafından rahatlıkla anlaşılması ve böylece iletişimsel eşdeğerliğin (Alm. kommunikative Äquivalenz) yerine getirilmesi gerekir. Çeviride erek dil alıcısının dil ve kültürel öğeleri ile bir eşdeğerliğin kurulup, aynı etkinin ve iletişimin erek dilde de sağlanması gerekir.

Kullanımsal eşdeğerlik, kültürel unsurlarla yakından ilgili olduğundan çeviride iki dilin kültürel değerlerinin çok iyi bilinmesi gerekir. Ancak bir tarih süreci içinde yaratılan maddî ve manevî değerlerin tümünü kapsayan kültürel değerler, başka bir dilin kültürüne aktarılırken eşdeğerlik düzleminde birtakım güçlüklerle karşılaşılır.

Çeviride önemli bir eşdeğerlik türü de kaynak metindeki dile ilişkin tüm özellikleri içeren eşdeğerliktir. Diğer bir deyişle, bir dilde görülen bütün özellikleri, yani sesbilim, biçimbilim, anlambilim, sözcükbilim, adbilim vb. alanlarla ilgili bütün dil özelliklerini içerir. Eşdeğerlik kavramı genel olarak iki grupta yoğunlaşmaktadır. Birinci grubu dile ilişkin unsurlar, ikinci grubu ise kültürel özellikler, metin, metnin işlev ve iletişimi gibi dil dışı unsurlar oluşturur. Çeviri işleminde sağlanmak istenen eşdeğerlik, ne yazık ki farklı yapıdaki dil ve kültürler nedeniyle söz konusu düzlemlerde her zaman olanaklı olamamakta ve bire bir örtüşen mutlak bir eşdeğerlik çoğu kez kurulamamaktadır.

Anlambilimsel özellikler

Tekerlemelerin çeviri güçlüğü, her şeyden önce onların kendine özgü anlamsal yapılarından kaynaklanmaktadır. Bu özelliklerin doğal sonucu olarak masallarımızdaki tekerlemelerin çoğunluğu, birkaç küçük örnek dışında, Almancaya hiç çevrilmemiş, uzun tekerlemelerin ise bazen sadece bir iki cümlesi çevrilmiştir.

Tekerlemelerin Almancaya çevrilememesinin kimi önemli nedenleri vardır. Bunların başında, tekerlemelerin Alman masallarında Türk masallarına benzer bir eşdeğerinin olmaması gelir.² Ayrıca dil yönünden kendine özgü yapısından kaynaklanan çeviri güçlüğü ile içerik yönünden masaldan bağımsız olması ve önemli bir mesaj içermemesi, tekerlemelerin çevrilmeye değer bulunmamasına neden olmaktadır. Bunları somut olarak görmek için şimdi Almancaya çevrilmeyen *Tüylü Kız* (Das Fellmädchen) başlıklı masaldaki tekerlemeye bir göz atalım:

(1) Bir varmış, bir yokmuş, evvel zaman içinde, kalbur saman içinde deve tellaklık eder, eski hamam içinde, hamamcının tası yok, külhancının baltası yok, koca karılar hamama gider, koltuğunda bohçası yok. Handedir hande, yetmiş iki zorba ile bir manda, yedik içtik, dişimizin dibi et yüzü görmedi. Bereket versin hacı cambaza. Bize bir at verdi durdur diye, at bize bir tekme vurdu geri dur diye... Kızkule açığına uğradık, kıyıdır diye... tophane güllesini cebimize doldurduk, darıdır diye... Kızkulesini belimize soktuk, borudur diye... tuttu bizi bir zaptiye, delidir diye...

Attı tımarhaneye bir gün, iki gün üç gün... Tuttuk pirenin birisini, yüzdük derisini... Çadır kurduk Üsküdar'dan birisini... Masaldır bunun adı, söylenmekle çıkar tadı. Hekim dinlemezse hakkından gelsin kambur kadı.

Evvel zaman içinde bir padişah bir de bunun karısı varmış.

(s.78-79)

² Türk ve Alman masallarındaki tekerlemelerle ilişkin geniş bilgi için bkz. Akidil, a.g.e., 24-72, 92-95.

Bu tekerlemenin tümü erek dil Almancaya çevrilmemiştir. Sadece masalın başlangıcını belirten *Evvel zaman içinde bir padişah, bir de bunun karısı varmış* (s.78-79) kalıp ifadesi çevrilmiştir:

(2) In alter Zeit lebte einmal ein Padişah, der eine Frau hatte.

(s.157)

‘Evvel zaman içinde bir zamanlar bir karısı olan bir padişah yaşamış.’

Tekerleme yakından incelendiğinde, sözcük, cümle ve metin bağlamında anlamsal yönden birtakım çarpıklıklar, kopukluklar, şaşırtıcı, beklenmedik, akla ve mantığa ters düşen unsurlar içerdiği kolaylıkla gözlemlenebilir. Örneğin sözcük bazında alışılmamış bağdaştırmalarla, anlamsal açıdan birbiriyle hiç ilgisi olmayan sözcükler bir araya getirilir: örneğin *devenin hamamda tellaklık etmesi, tophane güllesinin darı diye cebe sokulması, pirenin derisinin yüzülmesi* gibi. Böyle bir bağdaştırmaya Türk okuru masallardan dolayı alışıktır, ama erek dil okuyucusu için bu çok yeni, alışılmadık ve beklenmedik bir yapıdır. Almancada bir eşdeğeri olmadığından çeviri olanaksızlaşmaktadır. Çevirinin Türkçedekine benzer bir biçimde yapılması durumunda metin, erek dil okuyucusuna oldukça anlamsız gelir.

Bunun dışında, birbirini izleyen cümleler arasında da içerik yönünden belli bir sıra ve düzen yoktur. Örneğin bir şeyin var olduğu ifade edilirken, hemen arkasından var olmadığına dile getirilmesi, elinde bohçasıyla hamama giden kocakarılarından bahsedilirken, arkasından hiç ilgisi olmayan *handedir hande* gibi bir cümlenin gelmesi ve bundan sonra kendisiyle içerik açısından hiçbir ilgisi olmayan, yetmiş iki zorba ve mandadan bahseden bir cümlenin yer alması, ya da tekerlemenin sonuna doğru pirenin tutulup yüzülmesinden bahsedilirken, birden hiç ilgisi olmayan çadır kurulma olayından bahsedilmesi gibi. Böyle olunca metindilbilim açısından cümleler arasında bir bağdaşıklık ve tutarlılık gözlemlenememektedir. Cümleler anlamsal yönden birbiriyle kopuk olduğundan ve kendi aralarında bir sıra izleyip metinsel bir bütünlük oluşturmadıklarından aslında bir metin de oluşturmamaktadırlar. Dolayısıyla bütün bunlar erek dil okuyucusunun alışık olmadığı özelliklerdir ve bu da çeviri işlemini güçleştirmektedir.

Şimdi Almancaya çevirisi yapılan aşağıdaki tekerlemelere bir göz atalım:

(3) Evvel zaman iken, sivri sinek imam iken, annem beşiğimi sallar iken devrildi. Babam kaptı maşayı, annem kaptı beşiği, döndü dolaştı dört köşeyi. Deve tellal iken, eşek berber iken, ben babamın beşiğini sallar iken, bir varmış, bir yokmuş, bir kadıncağızın üç kızı varmış. (s. 1)

‘In alter Zeit, als Fliege noch Imam war, als meine Mutter meine Wiege schaukelte, hat sie sie umgeworfen. Mein Vater ergriff die Feuerzange, meine Mutter packte die Wiege und ging um die vier Ecken. Als das Kamel noch Ausrufer, der Esel noch Barbier war und ich die Wiege meines Vaters

schaukelte, da hatte einmal eine alte Frau drei Töchter.’ (s. 182)

‘Evvel zaman içinde sinek daha imam iken, annem beşiğimi salları iken onu devirdi. Babam maşayı kaptı. Annem beşiği kaptı ve dört köşeyi dolaştı. Deve tellâl iken, eşek daha berber iken ve ben babamın beşiğini salları iken bir zamanlar yaşlı bir kadının üç kızı varmış.’

(4) Bir varmış bir yokmuş. Pazarda soğan sarımsak satarken, terazimin kolu kırıldı bir güzele bakarken. Sivri sinek nedeniyle tavuk tepti, horoz öttü ve bülbül kızın selâmetti.

Dam altında daldasın. A benim güzelim nerdesin. Bazı gül gibi açarsın. Bazı da havalarda uçarsın.

Masal masal masaldı. İki kedi atladı... Kurbağa kanatlandı. Gitti gelin getirmeğe. Gelin çıktı çardağa. Çat yerleşti bardağa. (s. 20)

‘Es war einmal, als man auf dem Markt Zwiebeln und Knoblauch verkaufte, als der Balken meiner Waage brach, während ich nach einem schönen Mädchen schaute, die Henne wegen einer Steckmücke scharrte, der Hahn krächte und die Nachtigall ihr Mädchen pries. Du bist auf dem Zweig unter dem Dach, oh, wo bist du, meine Schöne! Manchmal öffnest du dich wie eine Rose, manchmal schwebst du in den Lüften.

‘Das ist ein Märchen: Zwei Katzen sprangen, der Frosch wurde beflügelt, er ging, sich eine Braut zu holen. Die Braut trat in die Laube, plumps da fiel sie ins Glas.’ (s. 190)

‘Bir varmış bir yokmuş. Çarşı, pazarda soğan sarımsak satarken. Terazimin kolu kırıldı bir güzele bakarken. Sivri sinek hatırı için. Tavuk tepti, horoz öttü, bülbül kızını överken. Dam altında daldasın. A nerdesin benim güzelim! Bazı gül gibi açarsın. Bazı da havalarda uçarsın.

‘Bu bir masaldır: İki kedi atladı, kurbağa kanatlandı. Gitti kendine gelin getirmeğe. Gelin çıktı çardağa. Birden çat düştü bardağa.’

Kolaylıkla algılanacağı gibi, bu iki tekerlemede de anlamsal yönden alışılmadık bağdaştırmalar var:

Sivri sinek imam iken	‘als Fliege noch Imam war’
deve tellal iken	‘Als das Kamel noch Ausrufer...war’
eşek berber iken	‘der Esel noch Barbier war’
Kurbağa kanatlandı	‘der Frosch wurde beflügelt’

Erek dil okuyucusunun alışık olmadığı ve doğrudan bir çevirinin gerçekleştiği bu örneklerde, anlamsal yönden aktarım yapılırken sese ilişkin özellikler aktarılmamış, çeviride anlam ön plâna alınmış, ses ise arka plâna itilmiştir. Hâlbuki tekerlemelerde ses özellikleri önceliklidir. Ancak bu özellikler aktarılmaya

çalışıldığında, bu sefer anlamsal özellikler tam olarak aktarılmamaktadır. Dolayısıyla çeviri işlemi olanaksızlaşmaktadır.

Önemli diğer bir çeviri güçlüğü ise, zaten içerik açısından kendi aralarında belli bir sıra izlemeyen ve belli bir tutarlılık göstermeyen cümlelerin bir metin oluşturmalarından kaynaklanır. Bir metinde içerik açısından belli bir sıra ve bütünlük aranır. Ancak içerik açısından masaldan zaten bağımsız olan tekerlemelerde anlamsal ve metinsel özelliklerden çok sesle ilgili özellikler öncelikli olduğundan, erek dil okuyucusunun alışık olmadığı anlamsal özellikler doğrudan aktarılmaya çalışıl

dığında sesle ilgili özellikler eksik kalmaktadır.

Bütün bunlardan dolayı tekerlemelerin çevirisi yapılamamakta, yapılsa dahi kaynak dildeki eşdeğeri, işlevi ve okuyucu üzerinde bıraktığı etki erek dilde sağlanamamaktadır.

Sesbilimsel özellikler

Daha önce de değinildiği gibi tekerlemelerde öncelikli olan anlam değil sestir. Ses özellikleri sadece cümle içinde değil, cümleler arasında da gözlemlenmektedir. Bu nedenle tekerlemelerde gözlemlenen şey, sözcük yinelenmeleri, uyak ve ritim gibi özelliklerin yer aldığı şiirsel anlatımdır:

(3) Evvel **zaman iken**, sivri sinek **imam iken**, annem beşiğimi sallar **iken** devrildi. Babam **kaptı maşayı**, annem **kaptı beşiği**, döndü dolaştı dört **köşeyi**. Deve tellal **iken**, **bir varmış**, **bir yokmuş**, **bir** kadıncağızın üç kızı **varmış**. (s.1)

‘In alter Zeit, als Fliege noch Imam war, als meine Mutter meine Wiege schaukelte, hat sie sie umgeworfen. Mein Vater ergriff die Feuerzange, meine Mutter packte die Wiege und ging um die vier Ecken. Als das Kamel noch Ausrufer, der Esel noch Barbier war und ich die Wiege meines Vaters schaukelte, da hatte einmal eine alte Frau drei Töchter.’ (s.182)

‘Evvel zaman içinde, sinek daha imam iken, annem beşiğimi sallar iken onu devirdi. Babam maşayı kaptı, annem beşiği kaptı ve dört köşeyi dolaştı. Deve daha tellâl, eşek daha berber iken ve ben babamın beşiğini sallar iken bir zamanlar yaşlı bir kadının üç kızı varmış.’

Bu tekerlemede de görüldüğü gibi, **zaman iken**, **imam iken**, **sallar iken**; **kaptı maşayı**, **kaptı beşiği**, **dört köşeyi**; **tellal iken**, **berber iken**, **sallar iken**; **bir varmış**, **bir yokmuş**, **bir kadıncağızın ... varmış** biçiminde cümleler arasında belli bir ölçü, ritim, uyak ve sözcük yinelenmesi görülür. **Zaman**, **imam**; **berber**, **sallar**; **iken**; **maşayı**, **beşiği**, **köşeyi**; **varmış**, **yokmuş**” gibi uyaklı biçimler, **kaptı**, **bir** gibi sözcük yinelenmeleri, **de-ve tel-lal i-ken**, **e-şek ber-ber i-ken** ya da **ba-bam kap-tı ma-şa-yı**, **an-nem**, **kap-tı be-şi-ği** gibi cümlelerdeki ölçü ve harmoni kolayca saptanabilir. Kısaca, tekerlemeler şiirsel özellikler de içermektedir. Ne var ki, şiir çevirisinin dile

ilişkin farklı yapılar nedeniyle çok güç bir iş olduğu herkesçe bilinen bir gerçek. Ses yönünden bir eşdeğerlik sağlansa bile anlamsal, sözdizimsel ve diğer yönlerden sağlanamamaktadır. Bu nedenle aynı şiirsel özelliklerin Almancaya aktarılıp şiirsel yönden bir eşdeğerliğin, yani aynı uyak, ses yinelenmesi, ölçü ve harmoninin sağlanması oldukça güçtür. Yapılan çeviride de aynı şiirselliğin sağlanmadığı ve çoğu özelliklerin kaybolduğu hemen gözlemlenmektedir. Benzer şiirsel özellikler ara tekerlemeleri için de geçerlidir :

(5) **Az gitmiş, uz gitmiş**, dere tepe **düz gitmiş**, altı ay bir **güz gitmiş**...Konarak **göçerek**, lâle sümbül **biçerek** tam bir **güz gitmiş**. (s.8)

‘Er ritt und ritt, schweifte über Berg und Tal, sechs Monate und einen Herbst lang. Indem er sich lagerte und wanderte und Tulpen und Hyazinthen schnitt, verging ein ganzer Herbst.’ (s. 185)

‘O, atla gitmiş ve gitmiş, dağ ve vadiden aşmış, altı ay ve bir güz boyunca. Konarak ve gezerek ve lâle ile sümbül biçerek bütün bir güz geçmiş.’

Burada da şiirsel boyut dikkati çekecek derecede ön plândadır. Cümleler arasındaki **az, uz, düz, güz; konarak, göçerek, biçerek** gibi uyakların, **gitmiş** gibi sözcük yinelenmelerinin Almancaya aktarılıp bir eşdeğerinin sağlanmadığı, çeviriden kolaylıkla algılanabilmektedir. Bununla birlikte cümlelerdeki ölçü ve harmoni de yansıtılamamıştır. Örneğin *az git-miş, uz git-miş, düz git-miş* cümlelerinde belli bir ölçü ve ritim vardır. Aynı ölçü ve ritmin Almanca çevirisinde de verilmesi gerekir. Ne var ki, bunun pek kolay bir iş olmadığı çeviriden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Tekerlemelerin sesle ilgili önemli özelliklerinden biri de, anlatıma belli bir şiirsellik katan ikilemelerden faydalanmasıdır: *bir varmış bir yokmuş; az gitmiş, uz gitmiş; dere tepe; gide gide* gibi Türkçede kullanılan ikilemelerin tüm dil bilimsel özellikleriyle erek dile çevirisi oldukça zordur. Bu zorluk, bir eşdeğerinin Almancada sağlanmadığı durumlarda iyice artmaktadır. Örneğimizdeki *dere tepe* ikilemesi Almancada yine bir ikileme olan *Berg und Tal* ‘dağ ve vadi’ ile karşılanmıştır. Ancak bu çeviride bile Türkçedeki ikileminin kimi özelliklerinin aktarılamadığı gözlemlenebilmektedir. Zira *dere tepe* ikilemesinde bir uyak söz konusuysen, bu, erek dilde görülmemektedir. Aynı eylemin çekimli yinelenmesinden oluşan *gide* ikilemesi de Almancaya *nach langer Wanderung* ‘uzun yürüyüşten sonra’ şeklinde çevrilmiş, fakat Almancada zaten bir ikilemeden oluşmayan bu ifadenin dil yönünden Türkçedeki ikilemenin özelliklerini yansıtmadığı hemen saptanabilmektedir.

Daha önce değinildiği gibi, cümle açısından bakıldığında anlamsal yönden bir sıra izlemeyen, fakat ses yönü öncelikli olan cümlelerin doğrudan çevirisi yapılmaktadır:

(6) Masal masal masaldı... İki kedi atladı... Kurbağa kanatlandı. (s.20)

‘Das ist ein Märchen. Zwei Katzen sprangen, der Frosch wurde beflügelt....
(s.190)

‘Bu bir masaldır: İki kedi atladı, kurbağa kanatlandı...’

Örnekte görüldüğü gibi birbirinden kopuk biçimde, birinci cümlede masaldan bahsedilirken ikincide kedinin atlamasından ve üçüncüde ise kurbağanın kanatlanmasından bahsedilmektedir. Bu cümlelerde ağırlık cümlelerin anlam yönüne verilmiş ve ses yönü göz ardı edilmiştir. Cümlelerin bir araya gelmesinin ya da birbirini izlemesinin nedeni, cümleler arasındaki ses yönü yani uyak, sözcük yinelenmesi ve şiirsel anlatımdır. Farklı cümlelerdeki *masaldı*, *atladı* ve *kanatlandı* sözcükleri arasında belli bir uyak söz konusudur, ancak bu Almandada sağlanamamıştır. Ayrıca birinci cümlede *masal* sözcüğü üç defa tekrarlanmasına rağmen Almandada bir defa verilmiştir. Hâlbuki daha önce de belirtildiği gibi, tekerlemelerde ses yönü başta gelir. Ancak anlamsal ve ses yönüne ilişkin özelliklerin aynı anda erek dile aktarılıp bir eşdeğerliğin sağlanması çevirilerden de anlaşılacağı gibi oldukça güç bir iştir. Bu gerçekleşse dahi erek dil alıcısının buna alışık olması gerekir. Örneğimizdeki gibi eğer erek dil okuyucusu *masal* sözcüğünün üç defa tekrarlanması gibi bir yapıya alışık değilse, çeviri işi anlamsızlaşır ve güçleşir. Bütün bu özelliklerden dolayı, tekerlemelerde öncelikli konumda olan şiirselliğin Almandaya aktarılıp bir eşdeğerinin sağlanmasının büyük güçlükler yarattığı kolayca algılanabilmektedir.

Sonuç olarak, Türk masallarında sıkça karşılaşılan ve masal ile içerik yönünden bir ilgisi olmayan masal tekerlemelerinin ya sadece bir iki cümlesi çevrilmekte ya da hiç çevrilmemektedir. Anlamsal yönden birbiriyle hiçbir ilgisi olmayan sözcüklerin rasgele ve alışmamış bağdaştırmalarla bir araya getirilerek birbirini izleyen, anlamsız zincirleme bir yapıdan oluşan ve şiirsel bir anlatım içeren tekerlemelerin bir eşdeğeri Almandada bulunmamaktadır. Böyle olunca da tekerlemelerin özellikle anlam ve ses bilimsel yapılarına ilişkin özellikler Almandaya yansıtılamamakta ve Türkçedeki gibi dinleyiciyi masala hazırlama işlevi ile iletişimsel eşdeğerliği Almandada gerçekleşmemektedir.

Çevrilen masalların listesi.

Otto Spies tarafından çevrilen Türkçe masallar sırasıyla şu kaynaklardan sırasıyla şu kaynaklardan alınmıştır:

24 ve 28. masallar: Tezel, Naki. 1938. İstanbul Masalları. İstanbul.

29 ve 30. masallar: Tezel Amca. 1962. Talih Kuşu. Ankara.

Çevrilen masallar ile Türkçe metinlerinin sayfa numaraları sırasıyla şöyledir:

24. Das Fellmädchen (157-161)
(Tüylü Kız 78-81)
28. Der geizige Mann (181-185)
(Hasis Adam 1-2)
29. Der Glücksvogel (185-190)
(Talih Kuşu 5-12)
30. Die verwundete Prinzessin (190-195)
(Yaralı Sultan 20-27)

Kaynakça

- Akidil, İnci. 1968. Formelhafte Wendungen in deutschen und türkischen Volksmärchen. Marburg.
- Aksan, Doğan. 1996. Türkçenin söz varlığı. Ankara.
- Apel, Friedmar 1983. Literarische Übersetzung, Stuttgart.
- Boratav, P. N. 1982. Masal tekerlemelerinin çeşitleri ve anlamları. Folklor ve edebiyat 2. İstanbul.
- Caferoğlu, Ahmet. 1943. Anadolu ağızlarından toplamalar: Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde, İlbaylıkları Ağızları, İstanbul: TDK Yay.
- Caferoğlu, Ahmet. 1942. Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar: Kars, Erzurum vs. İstanbul.
- Caferoğlu, Ahmet. 1940. Anadolu diyalektolojisi üzerine masallar I. İstanbul.
- Diller H.J.-J. Kornelius. 1978. Linguistische Probleme der Übersetzung. Tübingen.
- Göktürk, Akşit. 1994. Çeviri, dillerin dili. İstanbul.
- Koller, Weiner. 1987. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg.
- Reiss, Katharina. 1976. Texttyp und Übersetzungsmethode. Kronberg: ITS.
- Sakaoğlu, Saim. 1973. Gümüşhane masalları metin toplama ve tahlil. Ankara: Atatürk Üniv. Yay.
- Spies, Otto. 1967. Türkische Märchen. Düsseldorf-Köln.
- Steuerwald, Karl. 1972. Türkçe-Almanca sözlük. İstanbul.
- Steuerwald, Karl. 1974. Almanca-Türkçe sözlük. Wiesbaden.
- Tezel, Naki. 1938. İstanbul masalları. İstanbul.
- Tezel Amca. 1962. Talih kuşu. Ankara.
- Türkçe Sözlük. 1998. Ankara: TDK Yay.
- Vardar, B. 1988. Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü. İstanbul.
- Wills, Wolfram. 1977. Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden. Stuttgart.

